

22 червня 1941: остання мирна ніч над Ніжинською округою

21 Червня 2020 15:07



Ніжин у 1941 році. Колони Всіхсвятського та куполи Миколаївського собору (our-clio.blogspot.com)

**Микола Тимошик,
доктор філологічних наук, професор, журналіст**

Про що писали місцеві газети краю за кілька днів і годин до війни

Життя за умов «закручування гайок»

Від цієї чорної історичної дати нас відділяє майже 80 років. Народжені після війни українці найбільше знають про неї з розповідей своїх батьків, а пізніші покоління – з підручників, книг і кінофільмів. Втім, в останніх, особливо за радянську добу, багато неправди.

А от про те, що зафіксували про цю пору за гарячими слідами подій тогочасні «літописці сучасності» - журналісти районних газет, майже нічого не знаємо. Адже ті підшивки на сьогодні є рідкісними і малодоступними навіть для дослідників.

Спробуємо відтворити картинку життя містечок і сіл Ніжинської округи напередодні і в першу пору німецької окупації. Основним джерельним матеріалом до цієї теми слугуватимуть підшивки районних газет Ніжина, Лосинівки та Носівки.

Напередодні війни, як і в попередні роки, знекровлений після репресій і голодоморів 20-30-х років чернігівський люд продовжував тяжко працювати. І продовжував вірити обіцянкам влади, що незабаром життя стане кращим, що комуністичний рай уже не за горами. Орали здебільшого коровами та волами. Мішки і збіжжя носили на плечах. Конярська галузь після голодомору відроджувалася слабо.

Керівництво країни, яка пережила страшні лихоліття сталінських репресій та голодомору, продовжувало «закручувати гайки». Тепер, після знищення так званих ворогів соціалістичної революції зсередини, цьому закручуванню було інше пояснення – загроза війни.

Фактично непоміченим для читачів місцевої преси був опублікований у центральних друкованих виданнях Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року *«Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самочинного полишення роботи робітників і службовців з підприємств і установ»*.

Згідно з цією постановою, за прогул без поважної причини людина передавалася до суду, який призначався невідкладно. Вироком такого суду мало бути покарання на шість місяців виправно-трудоих робіт з утриманням на користь держави чверті заробленої таким робітником платні. До в'язниці можна було потрапити і через добровільне звільнення без дозволу начальника та спробу переходу на іншу роботу.

Після запровадження в дію цього документа державні резерви, як і в тридцяті роки, все більше стали поповнюватися майже дармовою робочою силою.

Щоправда, це стосувалося здебільшого населення міст. Селяни й далі були «намертво» зв'язані колгоспною панщиною. Робочі дні, особливо на тваринницьких фермах та в гарячі сезони посадки, обробітку і збору врожаю, там від початку були ненормовані, вихідних у колгоспі не існувало.

Добровільно податися до міста також не виходило – українські селяни позбавлені були (фактично до кінця 60-х років ХХ століття) права мати паспорти, без яких на міську роботу влаштуватися було неможливо. Щоправда, пізніше, вже по війні, держава вимушено запровадила вихідцям із села так звані ліміти для роботи на промислових підприємствах, де не вистачало робочих рук. Це породило добре описане в літературі та показане в кінематографі явище «лімітників». Такі отримували за 10-15 літ очікування черги житло й офіційно ставали городянами, добровільно перейшовши на російську мову спілкування, - у такий спосіб показуючи своїм колишнім однокашникам-селякам свою «вищість».

Влада ніколи не говорила з народом мовою правди

Тримаю в руках останнє «мирне число» лосинівської районної газети «Ударний Труд» від 20 червня 1941 року.

Прогоніть від кривд, бойтесь!

У ЧЕРНИЙ

М. Харків 51, Артема 31, Книжкова Палата УРСР - 2 прим.

ОРГАН ДОСІДНІВСЬКОГО РК КПСР ТА РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ ЧЕРНІВЦЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЧЕРВЕВЬ
20
П'ЯТНИЦЯ
№ 72 (986)
1941 р.
Рік п'яятий VII
Шпа 5 коп.

По радянській країні

Бурщик Янін виконав річну норму
Свердловськ. Знатний бурщик красновардійської шахти Іларіон Янін 17 червня закінчив виконання річної норми. Він зобов'язався до кінця 1941 року дати ще дві річні норми.

Нові школи
В цьому році на Україні буде закінчене будівництво 48 міських і 376 сільських шкіл на 107.700 місць, в тому числі 165 шкіл на 34480 місць в західних областях, 9 шкіл - на 2390 місць в Ізмайльській і 5 шкіл на 1640 місць в Чернівецькій областях.

За чіткий облік в колгоспах

Соціалізм - це передусім облік, - так учив Володимир Ілліч Ленін. Цьому ж ми нас завжди учить і наш великий Сталін. Правильно поставлений облік всіх матеріальних цінностей, праці на кожному підприємстві, в кожній установі, колгоспі є важливою умовою віднесення виробництва і додержання в ньому зразкового порядку.

Колгоспи нашого району, як і всього великого Радянського Союзу, з кожним роком здобувають все більші успіхи в підвищенні і розширенні свого господарства. Появляється все більше нових галузей. Крім рибництва, майже всі колгоспи мають по 3-4 тваринницькі ферми, розширюється підсобне підприємство, садівництво і багато інших галузей, які повинні і будуть ще появлятися в колгоспах. Всьому цьому треба чіткий облік.

В кожному колгоспі повинно виконуватися і правильний облік праці колгоспників. Особливо велику увагу потребує до се-

Прикладом такої роботи служити немало рахівників в колгоспах нашого району. За добре поставлений облік 16 рахівників удостоєні прав бути учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в 1931 році. Серед них є рахівники т. т. Калужий Омелько (колгосп ім. Шевченка с. Діміно), Петрик Кирило (колгосп «Червоний шлях» с. Галіні), Значенко Іван (колгосп «Світлово комунізму» с. Пустотіно) і ряд інших.

Хоч рахівничий штат в цьому році в колгоспі ім. Шевченка скоротився, але Калужий О. П. і сам вправляєється провести вчасно всі звіти до книг, вести облік трудових, які записуються в трудовий книжечки. Кожний колгоспник бачить свої вироблені дні на стінному таблиці.

Але не всі ще рахівники так зрозуміли свої завдання, б ще так, як все роблять, аби з рук. Старший докладається на меншого, менший на обліковця, а так як вийде.

Такий примір, стан з



Команда рахівників колгоспу ім. Сталіна, с. Коляківа, Чернівецького району, Чернівецької області, займалася обліком змагання з боку, штатні і боротися перше місце серед колгоспних команд.

На фото команда рахівників колгоспу ім. Сталіна (дала направо) перший рад секретар колгоспальського комітету колгоспу Іван Ількович Ніченко, колгоспник Іван Яковлевич Коваленко, другий рад колгоспальського комітету Олександр Петрович Нестеренко, Андрій Федорович Чисель та Антон Приходько Гук.
Фот. Г. Яковлева (РАТАУ).

Швидше закінчувати проривку цукрового буряка

Ліквідувати ганебне відставання

Бригада Сукача Корнів (артіль ім. Сталіна) 19 червня закінчила проривку цукрового буряка. Першими повністю прорвали свої буряки ланки Заболотної Степаніди і Коваль Мотри, які змагаються між собою за одержання врожаю цукрового буряка по 450 центнерів з га, а також ланка Сукач Галі.

Але ряд колгоспів ще відстають з цією важливою роботою. Ганебно відстають з проривкою буряка колгоспи «Червоний шлях» (голова т. Тисик) і ім. Куйбішева (голова т. Ремецьник), не дивлячись на те, що вони першими по сезону закінчили сіяву.

В артіль «Червоний шлях» є всі можливості закінчити проривку за 2-3 дні. Проте, голова правління т. Тисик не зміг організувати так роботи. 105 жінок, виконуючи ленінські норми, змогли б прорвати щодня 6,30 га буряка. Але багато жінок виходять на роботу дуже пізно, а в обід по 3-4 години роблять на своїх власних садибах, норм не виконують, а колгоспний буряк стікає вже.

Час уже ліквідувати таке відставання.

О. Овраменко.

Затягнули проривку

Колгосп ім. Шевченка с. Діміно ганебно затягнув проривку цукрового буряка. З посіяних 90 гектарів прорвано лише 47 га.

Особливо відстає 4 бригада, бригадиром якої є Кательницький. Тут прорвано лише 7,5 га. Лише по 8 га прорвали і та 3 бригада (бригадир Дворський та Штрак Ів.).

Причиною всього цього є в першу чергу те, що бригадири не організува-

ють як слід роботи, не слідкують за якістю її. Тільки в наслідок цього було те, що ланки Дворської Пріської (перша бригада) та Дворської Параски (п'ята бригада) проривку проводили не якісно, що прийшлося переробити.

Такий стан треба рішуче виправити і якнайшвидше терміново провести проривку цукрового буряка.

І. Вискірко.

За два дні до початку війни в районній газеті жодного слова про загрозу вторгнення

Читати ці традиційні чотири шпальти тепер без особливого емоційного переживання, напевне, ніхто не зможе.

Чому?

На поріг дому уже стукала війна, неминучість якої натоді вже була зримою, до якої слід було готуватися заздалегідь. І місцеві партійні начальники через свою пресу, яка завжди слухняно виконувала всі вказівки представників сталінського партійного проводу, зобов'язані були говорити з населенням мовою правди, якою б гіркою вона не була. Газета передусім мала готувати свого читача до життя в умовах війни.

Однак цього не було ні перед раптовою окупацією всієї України, ні після.

Ідеологічні лозунги, політична тріскотня, нотації й заклики, цифри й показники, критичні стріли і категоричні вказівки, розноси відстаючим і тим, хто не впорався з тими показниками, - ось чим переповнене останнє число передостаннього мирного дня мешканців краю.

На всю першу шпальту - черговий категоричний заклик до читачів: «Всі як один передплатимо позику Третьої П'ятирічки!».

Отож, практика добровільно-примусового викачування із селянських господарств останнього добра продовжувалася. І якщо у 20-30-х роках таким був хліб, так на початку 40-х - останні копійки.

Питання про хід реалізації державної позики в селах району було чи не головним для газети. От і в аналізованому числі газети про це – відразу дві шпальти. Подається аналіз у розрізі кожного колгоспу, кожної сільської ради.

Наведу короткий витяг: «Успішно проходить позика в колгоспах «Комінтерн» (Шняківка), де охопили підпискою 287 чол. на суму 31705 крб., ім. 1 травня (Макіївка) – 210 чол., ім. Чапаєва (Макіївка) – 200 чол. Відстають у реалізації позики села: Даніно, Сальне, Галиця, Леонідівка, Вікторівка.

Прилуцький технікум обіцяв вступникам із села безкоштовне харчування

Якщо облишити всю ту ідеологічну обробку, якою селяни нерідко ігнорували, а то й мовчазно зневажали, то зі сторінок цього числа можна розгледіти й інші грані життя української глибинки, що були поза межами колгоспів.

Такою не ідеологічною вийшла четверта шпальта газети. Тут здебільшого вміщувалися оголошення. Прилуцький ветеринарний технікум запрошував випускників сільських шкіл Лосинівщини подавати документи до вступу на перший курс. Усіх обіцяли забезпечити гуртожитком та надати добре харчування в технікумівській їдальні. Можна було не їхати до Прилук для здачі документів, а надіслати їх поштою. У цьому випадку до конверта просили додавати поштових марок на 30 коп.

Хвилю емоційних асоціацій викликає, скажімо, ось це рекламне оголошення, подане на завершення четвертої шпальти «районки». Повідомлялося про концерт капели бандуристів під керівництвом Л. А. Чика. Він мав відбутися в районному колбуді в суботу, 21 червня о 10 годині вечора (тоді всі «кіна» й концерти починалися не раніше десятої вечора, коли колгоспники повернуться з полів і ферм та попорають домашню худобу). Ціна квитків на концерт – від 1 до 3 крб.

Концерт у райколбуді

Перед очима неважко уявити картину.

Зала райколбуду того теплого червневого вечора вкрай переповнена. Злагоджене тремтіння натягнутих струн бандур і тужливо-бравурні слова народних пісень в час виконання кожного номера програми, що розворушив душі численних слухачів, закінчилося за північ. Та молодь, як зазвичай і в інші суботи, не поспішала розходитися по домівках.



Реклама про концерт бандуристів в райколбуді в останню мирну ніч

Теплої літньої ночі хлопці й дівчата розбрелися довкола клубу, в Шевченковому районному парку, що поруч, або й далі понад річечкою Лосинівкою, що споконвіку тихо й безжурно несе свої води до данинської Дівиці. Вони зазвичай весело й голосно спілкуються між собою: мріють і будують плани за завтра, жартують, співають.

Хтось обговорює сценарій випускного шкільного балу чи нову сукню до нього.

Хтось, можливо, вперше відважився поцілувати свою дівчину.

Хтось признався в коханні...

Погляньмо на годинник, коли скінчився той незабутній концерт бандуристів.

Перевалило за північ. Стрілки годинника вказували на початок довго дня - 22 червня. Над Лосинівкою, на усім ніжинським краєм виплітала свої чарівні шати тепла й зоряна літня ніч.

Остання мирна українська ніч.

До початку бомбардування німецькими літаками Києва, а згодом і західних районів Чернігівщини залишалися лічені години...

«Війна» біля порогу домівки

Німецькі бомбардувальники, безперешкодно прорвавши радянське небо на польсько-українському кордоні, випустили перші важкі бомби на Київ 22 червня 1941 року о четвертій годині ранку. Знайомим мільйонам людей голосом диктора Левітана по Всесоюзному радіо Москва о шостій годині ранку оголосила про початок війни.

Лосинівська районна газета «Ударний Труд» повідомила мешканців району про початок війни в числі, що побачило світ 24 червня. Це число, як і всі попередні, доправлялося в села району разом з іншими газетами та журналами (обласними, республіканськими і центральними) традиційно по полудні.



Число лосинівської районної газети «Ударний Трут» на третій день війни

Перегорнемо й ми чотири сторінки цього, тепер уже єдиного архівного, числа газети, аби бодай приблизно відчуту ту атмосферу тривоги, страху й невизначеності, що на довгі місяці поселилися в темних закутках кожної хати.

Газета вийшла під набраною великим шрифтом закличною і дещо заспокійливою «шапкою»:

«Німецька фашистська кліка напала на нашу країну. Більшовицькою організованістю, зміцненням дисципліни праці відповімо на вихватку кровожерних фашистів. Ворог буде безпощадно розгромлений.»

Під цією інформацією подано текст виступу по радіо заступниками Голови РНК СРСР і народного комісара закордонних справ товариша Молотова В. В. за 22 червня та три Укази Президії Верховної Ради СРСР: «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного становища», «Про затвердження положення про військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному становищі і в районах воєнних дій» та «Про мобілізацію військовозобов'язаних».

У К А З

Президії Верховної Ради СРСР

Про мобілізацію військовозобов'язаних по
Ленінградському, Прибалтійському особливому,
Західному особливому, Київському особливому,
Одеському, Харківському, Орловському, Московсько-
му, Архангельському, Уральському, Сибірському,
Приволжському, Північнокавказському
і Закавказському військових округах

На підставі статті 49 пункту „Л“ Конституції СРСР, Президія Верховної Ради СРСР оголошує мобілізацію на території військових округів — Ленінградського, Прибалтійського особливого, Західного особливого, Київського особливого, Одеського, Харківського, Орловського, Московського, Архангельського, Уральського, Сибірського, Приволжського, Північнокавказського і Закавказського.

Мобілізації підлягають військовозобов'язані, які народилися з 1905 по 1918 рік включно.

Першим днем мобілізації вважати 23 червня 1941 року.

Голова Президії Верховної Ради СРСР
М. Калінін.

Секретар Президії Верховної Ради СРСР
О. Горкін.

Москва, Кремль.
22 червня 1941 року.

Указ про мобілізацію

В останньому указі йшлося про те, що мобілізації підлягають військовозобов'язані, які народилися з 1905 по 1918 рік включно.

Першим днем мобілізації вважався день 23 червня 1941 р.

Цікава деталь: це число газети прийшло до передплатників у вівторок по полудні, коли села й міста краю вже провели раннього ранку своїх чоловіків-захисників на фронт. За не уточненими даними, в той день, скажімо, з Данини було відправлено на збірний пункт залізничної станції Ніжин понад півтисячі чоловіків віком від 23 до 36 років.

Тоді ні ті призовники, ні їхні батьки, дружини, діти, наречені не могли й здогадуватися, що ця страшна війна триватиме майже чотири роки, а додому після її закінчення пощастить повернутися, здебільшого пораненим, рідко – цілим, лиш кожному четвертому.

Мітинги із заготовленими наперед виступами

На другій шпальті цієї газети - добірка матеріалів про мітинги, які влада організувала практично в кожному селі 22 червня.

Скажімо, Лосинівському райколбуді зібралось в той день близько 500 трудящих селища - колгоспників, робітників і службовців.

**БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ЗГУРТОВАНІСТЮ НАВКОЛО ПАРТІЇ
ЛЕНІНА-СТАЛІНА ВІДПОВІДАЮТЬ ТРУДЯЩІ НА ВИХВАТКУ
ОЗВІРИЛИХ ФАШИСТІВ**

Невпинно кріпити свою батьківщину

Майже всі колгоспники, лись на радянську територію. колгоспу „Більшовик“ с. Вікторівки зібрались на мітинг, щоб послухати виступ заступника Голови Раднаркому і Наркома Зовнішніх Справ СРСР про грубе порушення фашистськими за- правилами Німеччини радянсько-німецького пакту про ненапад, які порушили радянські кордони, увірва-

В прийнятій резолюції колгоспники зобов'язались з ще більшим піднесенням працювати на колгоспних ланах, виконати всі свої зобов'язання перед державою і кожної хвилини бути готовими виступити зі зброєю в руках на захист своєї батьківщини. М. С.

Ворог буде розгромлений

22 червня по всіх селах нашого району відбулися багатолюдні мітинги з приводу нападу німецьких фашистів на нашу країну.

В Лосинівському райколбуді зібралось коло 500 трудящих села—колгоспників, робітників і службовців.

Понад 300 колгоспників прийшли на мітинг в с. Макіївці. З ненавистю до кровожерних фашистів, які напали на Радянський Союз, і з любов'ю та відданістю справі соціалістичної батьківщини, справі комуністичної партії і вождю народів товаришу Сталіну звучали слова виступаючих т.т. Довгопола О. В., Окостня Й. К., Кобка П. О. і ін. Старий партизан т. Довгопол О. В. заявив:

— Не дивлячись на те, що мені вже 58 років, я готовий і сьогодні взяти гвинтівку в свої руки і виступити на захист своєї вітчизни.

Дружно, самовіддано працюватимемо на користь батьківщини

Заслухавши повідомлення про виступ заступника Голови Раднаркому СРСР і Народного Комісара Зовнішніх Справ тов. Вячеслава Михайловича Молотова про порушення радянських кордонів німецькими військами, понад 200 колгоспників і колгоспниць колгоспу ім. Молотова с. Татарівки, що зібрались на мітинг, заявили своє преризство до зграї зарвавшихся фашистських кроволійців, які напали на наші радянські кордони і міста.

В одностайно прийнятій резолюції вони зобов'язались ще тісніше згуртувати свої лани навколо більшовицької партії і вождя всіх трудящих товариша Сталіна. Дружною стахановською працею добитись високих показників в піднесенні урожайності всіх культур, добре закінчити прополку, добре підготуватись і провести збиральну.

По першому заклику партії і уряду всі, як один, зобов'язались ринуться на ворога і стерти його з лиця землі. А. Гречок.

КГ. 8509 Тираж 1800 прим. С. Лосинівка. Луцквоя т.

Репортажі з мітингів, де трудящі говорили з написаних руками районного начальства папірців

А ось як передає газета атмосферу мітингу в селі Макіївці, де зібралось понад 300 колгоспників:

«З ненавистю до кроврожерливих фашистів і з любов'ю та відданістю справі соціалістичної батьківщини, справі комуністичної партії і вождю народів товаришу Сталіну звучали слова виступаючих тт. Довгопола О. В., Окостня Й. К., Кобка П. О.».

Варто навести ще два витяги з репортажів про такі мітинги.

У Вікторівці:

«У прийнятій резолюції колгоспники зобов'язалися з ще більшим піднесенням працювати на колгоспних ланах...».

У Татарівці:

«В одностайно прийнятій резолюції вони зобов'язалися ще тісніше згуртувати свої лави навколо більшовицької партії і вождя всіх трудящих товариша Сталіна. Дружною стахановською працею добитися високих показників у піднесенні урожайності всіх культур, добре закінчити прополку, добре підготуватися і провести збирання врожаю. По першому заклику партії і уряду усі як один зобов'язалися ринутися на ворога і стерти його з лиця землі».

Переконаний: кожному нинішньому читачеві ось цих цитат, - молодому і старшому, хто знайомий із історією України бодай зі шкільних підручників, буде незатишно на душі.

Як і в страшні 20-30-ті роки, в цих текстах знову те ж саме: фальшиві, бездушні, далекі від реальних справ, пустопорожні ідеологічні фрази, що вже не викликали в простих людей ніякої довіри. Знову – заклинання у вірності рідному товаришу Сталіну й тверді запевнення «стерти ворога з лиця землі».

- Чим? – виривалося з вуст чи не кожного, але так же кожен боявся запитати на тих мітингах. - Зношеними на фермі вилами чи обезсиленими від щоденної непосильної праці руками?

Складається враження, що працівники газети, які готували до друку такі «репортажі» з місць, зовсім не орієнтувалися в тому, яку реакцію викликатимуть у сільських читачів подібні тексти.

Втім, як і раніше, газетярі були всього лиш «підручними партії» й сліпо виконували передусім її вказівки, видаючи бажане за дійсне.

Як і раніше, організатори мітингів (зазвичай це були уповноважені представники райкомів партії, яких начальство масово направило в села для безумовного проведення своєї лінії) давали виступаючим заготовлені наперед папірці для їх озвучування.

Такі організатори справді навчилися вкладати в уста селян партійну програму дій (як у випадку обіцянки «добре підготуватися і провести збирання врожаю»), але нездатні були реально оцінити ситуацію й бути справжніми провідниками мас тоді, коли цього гостро потребував критичний момент.

Відбувши акцію з організованими мітингами, районні газети й далі продовжували «експлуатувати» виробничу тему: повідомляли про перевиконання виробничих норм, закликали посилити соціалістичне змагання у трудових колективах.

Типовий приклад: на четвертий день війни в числі від 26 червня вміщується замітка «Перевиконанням плану зміцнимо свою вітчизну». Йдеться про будні міжколгоспної артілі з ручної вишивки «Стахановка»: «Найкраще і далі працює Данінська бригада (бригадир Дворська П. Р.), де піврічний план перевиконаний. Кращі показники в цій бригаді мають вишивальниці Сердюк М., Шимка Т., Литвин О., Яловська О. Перевиконав і піврічний план і шатурська бригада (бригадир Сюр М.), а також рівчак-степанівська та гармашська бригади».

Влада залишила народ напризволяще

Та ворог був уже на порозі.

Радянські війська відступали, а населення залишалося на поталу окупантам. **І відповіді на запитання: що робити на випадок, коли ворог захопить села району, не давали селянам ні газета, ні численні начальники з колгоспу чи райкому, без вказівок і контролю за виконанням яких досі не обходилося жодне мало-мальське діло в полі чи на фермі. Тепер про села просто забули.**

І в цьому самі ж селяни в чергове переконалися, коли залишилися сам на сам у виконанні недолугої вказівки того ж райкому партії терміново евакуювати все колгоспне майно в... Саратовську область.

Влада втекла в евакуацію першою, давши на прощання в колгоспи вказівку евакуювати вглиб Росії не лише колективну техніку, молочне стадо, а й ... ранкове молоко.

Як відбувалася евакуація корів та майна колгоспів району в ту далеку російську область читач може довідатися з наступної розповіді.

Детальніше за цієї темою: М. Тимошик. Село. У 2-х т. Т. 2. Трудний шлях відмосковлення. К.: Ярославів Вал, 2017. 580 с.

Джерело:

Mynizhyn.com

Головний портал Ніжина